

ייסורים ממרקים

הרב יוסף ויצן

פרק א. התמודדות עם מוות

אנו נמצאים בתקופה בה אנו חווים פעמים רבות זעזוע בסילוק נשמות מישראל. חוויה זו מזכירה לנו את הכתוב בפרשת אחרי-מות: וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבכם לפני ה' וימתו.

(ויקרא טו, א)

נגסה ללמוד מפרשה זו כיצד מתמודדים עם מציאות של מוות:

ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אל פני הכפרת אשר על הארץ ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת: בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעלה.

(ויקרא טו ב-ג)

ראשית, גורמת המיתה ליראה ולתחושת מרחק מקודש הקודשים. אנו יראים מפני דברים הנראים גדולים בעינינו, מפני שהם מעבר ליכולת השגתנו. ביום הראשון להשראת שכינה הייתה תחושה בעם של קרבה יתרה, מה שעמעם את תחושת היראה. באה מיתת נדב ואביהוא והחזירה את שיווי המשקל שבין האהבה לבין היראה.

אולם, דווקא משום תחושת המרחק, נוצר אתגר מחודש לבוא אל הקודש. "בזאת יבוא אהרן אל הקודש". יש ציפייה דרוכה לרגעים האלו שבהם ניתן לבוא אל הקודש פנימה.

כך גם ביחס לסילוק נשמות מישראל בדרך לגאולה. יש כאן רושם כפול: ראשית, מכל מקרה אנו מודעים לגודל הגאולה. ככל שהמחיר יקר יותר, אנו מבינים שהגאולה היא דבר מאוד נשגב, ובכדי להגיע לפסגתה צריך לעבור הרבה תחנות. ככל שהמחיר שאנו נתבעים לשלם הולך וגדל - אנו מודעים יותר לגודל המהלך. בעקבות כך, נוצר הרושם השני: מקרים כאלה דוחפים אותנו לצפות יותר לגאולה. כל עיכוב גורם לנו לתוספת רצון, שיביא אותנו להתגבר על כל העיכובים, בכדי לטעום את הטעם המיוחד של המתיקות שתבוא עם הנחמה.

זהו אחד מן הרעיונות הכלולים בדברי הגר"א:

לדעת מראש כי אתחלתא דגאולה באה בדרך חבלים ונעמים. היא באה במידת הדין באתערותא דלתתא. עקבות משיח באים בחבלים ולפעמים גם בעקיפין, אך מצד שני לעומתה מידת החסד... לדעת מראש כי ארץ ישראל נקנית בייסורים, אבל בזה היא נקנית ממש.
(קול התור א, יג)

הגר"א מבאר בדבריו שהייסורים הנם חלק מהמחיר שאנו משלמים בכדי לקנות את ארץ ישראל. ניתן לקבל את הארץ בחסד, אולם קבלה זו היא כקבלת מתנה שמקבל האדם בחינם, ולא תמיד מעריך אותה כראוי. על ידי הייסורים - הארץ ניתנת לנו בדין, כאילו שילמנו עליה מחיר מלא. ירושה בדרך זו, דומה לאדם שחסך יום אחר יום כסף בכדי לרכוש דבר שמאוד רוצה בו. אדם זה, יעריך כראוי את מה שקנה. ככל שאנו נתבעים לשלם יותר, הקשר שלנו עם הארץ מתחזק.

בתקופתנו, נחשפים אנו לתרבות המערבית. אחד מן הכשלים של תרבות זו היא התחושה שהכול זמין, הכול ניתן להשגה בקלות. תחושה זו מוזילה את היחס לכול, וכבר אין ערכים מקודשים שכדאי להשקיע בעבורם מאמץ ומסירות.

דבר נוסף הנגרם מתחושה זו, שאף על פי שאנו נמצאים בעולם שיש בו שפע ושובע, בכל אופן העולם נשאר רעב מבחינה רוחנית. חז"ל הגדירו מצב זה בביטוי המיוחד "שובע ולא שובע"⁵⁵; למרות השפע הכלכלי, מבחינה רוחנית, אדם מרגיש שאינו יכול ליהנות מהשפע.

פרק ב. וגילו ברעדה

כיצד הגיב אהרן למיתת בניו, נדב ואביהוא?

ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידם אהרן.

(ויקרא י, ג)

בתחילה אהרן בוכה, אולם כשמשה אומר לו: "בקרובי אקדש..", מבין אהרן שאין זה הזמן לבכייה - "וידום אהרן". מה גנוז בשתי המילים "בקרובי אקדש", שיש בכוחם להפסיק את בכייתו של אהרן?

האבן עזרא מבאר, שבלקחת קרוביו, ה' גילה משהו מסדרי ההנהגה בעולם.

הוא אשר דבר ה' – כבר אמר לי ה', שהוא יראה קדושתו בקרובים אליו, כטעם רק אתכם ידעתי, וכאשר אראה בם קדושתי אז אהיה נכבד, ועל פני כל העם אכבד, וייראו ממני.

(אבן עזרא שם)

כאשר הקב"ה מייסר את האדם, אין זאת משום שהאדם רחוק מהקב"ה, אלא דווקא משום שהקב"ה רוצה בתשובתו על כן אין הוא מניח לו להשתרש בחטא. הקב"ה בא מיד ומטפל בנו כדי שנהיה ראויים להמשך השראת השכינה. "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונתיכם"⁵⁶.

בתחילה, נתפשת מיתתם של נדב ואביהוא אצל אהרן כסילוק שכינה, ומשום כך אהרן בוכה. רק לאחר שמשה רבנו אומר: "הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש", מתברר שאין כאן סילוק שכינה, אלא להפך, יש כאן השגחה אלוקית. אמנם הנהגה זו מכאיבה, אך היא נועדה לשם המגמה הכללית של אותו יום השמיני, שהיא השראת שכינה. כשמתברר לאהרן שיש קידוש ה' במיתת נדב ואביהוא ולא סילוק שכינה, יש בכך עבורו נחמה מועטת - וידום אהרן.

וידום אהרן. שהתנחם בקידוש ה' שנקדש במותם.

(ספורנו, שם)

הרשב"ם מציע פירוש אחר לכוונת הפסוק:

ויאמר משה אל אהרן – אל תתאבל ואל תבכה ואל תחדל מן העבודה. כי הדבר הזה אשר אני אומר לך 'הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש' – בכוחים גדולים הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש, ולא שיתחלל שמי ועבודתי, שכן אמר לי הקב"ה 'והכהן הגדול מאחיו וגו' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרס ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלוקיו'. הא אם לא יצא – קודש. ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ולכך אל תניח העבודה, שאתה כהן גדול, ולא תצא ולא תחלל, אלא יתקדש הקב"ה ועבודתו על ידך. ועל פני כל העם אכבד – זהו כבוד השכינה שרואה בניו ומניח אבלו בעבודת בוראו.

(שם)

בפרשת אמור יש ציווי מיוחד לכהן הגדול, שגם כאשר אחד מקרוביו נפטר, לא יפסיק את עבודתו כדי להתאבל. הכהן הגדול עסוק באופן

תמידי בהשראת שכינה, והעיסוק בעניין הכללי דוחה את העיסוק באבל הפרטי. כך גם ביום השמיני הכהנים עסוקים בהשראת שכינה. יום זה נועד למטרת העל של השראת שכינה בישראל, וכל הכהנים ביום זה דומים לכהנים גדולים. זהו כבוד השכינה - שרואה בניו מתים ומצליח להתגבר על בכיו הפרטי, וממשיך להתעסק בעבודת בוראו.

לפירוש זה של הרשב"ם, יש משמעות מיוחדת בדורנו. חיילים הנלחמים במלחמה כנגד אויבי ישראל, גם הם עסוקים בהשראת השכינה.

כי ה' אלוקיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם.

(דברים כ, ד)

כי ה' אלוקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויביך לפניך והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך.

(דברים כג, טו)

המלחמה באויבי ישראל, היא לחימה כנגד אויבי ה' המפריעים את חלות השכינה בארץ. במקומות רבים אנו רואים שעיקר המשמעות של הניצחון במלחמה היא מאור הפנים שמאיר אלינו הקב"ה דרך הניצחון:

כי לא בחרבם ירשו ארץ זרועם לא הושיעה למו כי ימנך זרועך ואור פניך כי רציתם. אתה הוא מלכי אלוקים צוה ישועות יעקב. בך צרינו נגח בשמך נבוס קמינו.

(תהילים מד ד-ו)

חייל שעסוק בגילוי שמו של הקב"ה מסיח דעתו מכל המחויבויות הפרטיות, ועסוק במטרת העל של הניצחון במלחמה.

הצער בשעת המלחמה על המסתלקים בסערת הקרב, נעשה באופן שלא תיפגע היכולת להמשיך במשימה. האבלות תנהג בעיקר על ידי אלו שלא עסוקים באופן ישיר במלחמה, מעין החלוקה שמופיעה לאחר מות בני אהרן:

ויאמר משה אל אהרן ולאעזר ולאיתמר בניו ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו ולא תמתו ועל כל העדה יקצף ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה'.

(ויקרא י, ו)

היום השמיני הפך להיות ליום שבו השמחה והבכי באים בכפיפה אחת. שמחה על השראת השכינה, ובכי על השריפה אשר שרף ה'. עם ישראל ביום הזה התרומם למדרגה של "גילו ברעדה".

התיקון לחטא נדב ואביהוא הוא בכך, שמכאן ואילך השראת שכינה באה

מתוך יראה וזהירות ולא מתוך קלות דעת. היום שמבטא יותר מכול את השראת השכינה הוא יום הכיפורים, ואליו אנו מגיעים מתוך "תענו את נפשותיכם". מאידך, למרות שיום הכיפורים הוא יום מלא רעדה, אין זה מונע מאתנו מלהרגיש את מה שאמרו חז"ל במשנה:

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאוליו, שלא לבייש את מי שאין לו.

(תענית פרק ד, משנה ח)

לא רק שלא נפגמת השמחה ביום זה, אלא השמחה המתובלת ברעדה, נהפכת להיות שמחה פנימית יותר, כיוון שיש בה תחושה של כפרה, טהרה ואהבה.

פרק ג. מצהלה לשמחה

מעין מיתת נדב ואביהוא אנו מוצאים במיתת עוזה:

ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלוקים אשר נקרא שם שם ה' צבאות ישב הכרבים עליו: וירכבו את ארון האלוקים אל עגלה חדשה וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה ועזא ואחיו בני אבינדב נהגים את העגלה חדשה: וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלוקים ואחיו הלך לפני הארון: ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים: ויבאו עד גרן נכון וישלח עזא אל ארון האלוקים ויאחז בו כי שמטו הבקר: ויחר אף ה' בעזה ויכהו שם האלוקים על השל וימת שם עם ארון האלוקים: ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעזה ויקרא למקום ההוא פרץ עזה עד היום הזה: וירא דוד את ה' ביום ההוא ויאמר איך יבוא אלי ארון ה'.

(שמואל ב, ו, ב-ט)

מיתת עוזה מתפרשת אצל דוד כאות משמיים שעדיין לא הגיע העת להביא את הארון אל ירושלים. כנראה, שלפני הבאת הארון אל ירושלים, יש להתכונן ולהזדכך יותר בכדי להיות ראויים לכך. זוהי משמעות יראתו של דוד באותו יום.

לאחר זמן, כשדוד שומע שבירך ה' את בית אדום משום שהארון היה בביתו, רואה דוד בכך אות משמיים שהנה הגיע הזמן להעלות את הארון לירושלים:

ויגד למלך דוד לאמר ברך ה' את בית עבד אדם ואת כל אשר לו בעבור ארון האלוקים וילך דוד ויעל את ארון האלוקים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה:

ויהי כי צעדו נשאי ארון ה' ששה צעדים ויזבח שור ומריא: ודוד מכרכר בכל עז לפני ה' ודוד חגור אפוד בד: ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה ובקול שופר: והיה ארון ה' בא עיר דוד ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפוז ומכרכר לפני ה' ותבז לו בלבה: ויבאו את ארון ה' ויצגו אתו במקומו בתוך האהל אשר לו דוד ויעל דוד עלות לפני ה' ושלמים: ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את העם בשם ה' צבאות. (שמואל ב, יב-יח)

במה נשתנתה ההעלאה השנייה מההעלאה הראשונה שבה פרץ ה'?" חז"ל עמדו על כך, שבפעם הראשונה נשאו את הארון בעגלה ולא בכתף כפי שציוותה התורה. הלקיחה בעגלה, לכאורה, הנה לקיחה מכובדת יותר, ובכל אופן מעדיפה התורה את הנשיאה בכתף. ניתן לבאר זאת כתביעה מאתנו, שכשאנו באים לעמוד בפני ה', עלינו לבוא בפשטות, ללא גילויי עשירות. אדם צריך לעמוד בפשטותו עם כל לבו ואנושיותו לפני ה'. הכהן הגדול ביום הכיפורים מסיר מעליו את בגדי הזהב ונכנס אל קודש הקודשים בבגדי לבן. כך ניתן לבאר מדוע מוזכר שבפעם השנייה היה דוד לבוש אפוד בד. כנראה, שבפעם הראשונה בא דוד עם בגדי מלכותו, אך לאחר מעשה עוזה, בא דוד בענווה ובפשטות כשאר האנשים⁵⁷. ניתן לשים לב, שבפעם הראשונה הוזכר ש"דוד וכל ישראל משחקים", ואילו בפעם השנייה הוזכר, שהארון הועלה "בשמחה". כנראה שיש הבדל בין שני המושגים.

וכך מבאר המלבי"ם:

ודוד וכל ישראל, גם בזה עשו שלא כראוי, שהיו משחקים דרך שחוק ולא שמחים ברעדה. ולא היה על ידי כלי שיר המיוחדים לעבודה, ולא על ידי הלויים המיועדים לזה, רק כל ישראל כולו עם כל עצי ברושים בכל מיני כלי זמר.

(מלבי"ם שם)

בפעם השנייה כבר תיקן דוד את כל החסרונות של הפעם הראשונה: ויעל... בשמחה לא ביראה ופחד רק באהבה ושמחה... וגם לא העלה בשחוק כפעם הראשונה רק בשמחה של מצווה.

(שם)

57. ניתן לומר שזו הסיבה שמיכל בת שאול בזה לדוד בלבה. מיכל הייתה רגילה מבית אביה לשמור על כבוד המלכות, ודוד עונה לה, שבפני ה' אין לנהוג בכבוד, אלא בענווה ובפשטות.

בפעם השנייה, משתמשים בתרועה ובקול שופר. השופר הוא הכלי שממזג בקרבנו את הבכי והשמחה, את האהבה והיראה. דוד בפעם השנייה מעלה את הארון מתוך גיל ורעדה. רק מיזוג כזה יכול להביא לשמחה פנימית ולא לצהלה חיצונית.

מה גורם להבדלי המדרגה בין ההעלאה הראשונה לשנייה? יש הבדל בין שמחה הבאה לפני מיתה ופטירה של צדיקים, שבמצב זה השמחה היא חיצונית ולא עמוקה; אך לאחר מיתת עוזה, לאחר סילוק נשמות בדרך להעלאת הארון, רק אז השמחה הופכת להיות שמחה פנימית ועמוקה.

כך גם אנו, בכל שנה ושנה, מגיעים ליום העצמאות מתוך יום הזיכרון. דווקא סדר זה גורם לכך שיום העצמאות אינו יום של גאווה והתפרצות שמחה, אלא הנו יום שמחה מתוך ענווה והכרה שאנו שלוחי דרחמנא, ומתוך הודאה על חסד ה' הסובב אותנו ומצליח דרכנו⁵⁸.

פרק ד. סילוק נשמות – העדר או בניין

בספר יהושע, לאחר כיבוש יריחו, מסופר על מלחמת העי. במלחמה זו נופלים אנשים מצבא ישראל:

ויעלו מן העם שמה כשלושת אלפים איש וינסו לפני אנשי העי: ויכו מהם אנשי העי כשלושים וששה איש וירדפום לפני השער עד השברים ויכום במורד וימס לבב העם ויהי למים: ויקרע יהושע שמלתיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם: ויאמר יהושע אהה ה' אלוקים למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן: בי ה' מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול.
(יהושע ז, ט-ד)

יהושע מגיב בצורה קיצונית - הוא קורע שמלותיו ולא רואה טעם להמשיך להילחם ולכבוש את הארץ. האם כך מגיבים כשנופלים חיילים בעת מלחמה? לכאורה, ניתן ללמוד מכאן, שכל נפילה בעת מלחמה צריכה לגרום להפסקתה, שהרי עם ישראל אינו דומה לשאר העמים שנלחמים בכוחם. עם ישראל בא בשם ה', ואם נופלת אפילו שיערה משערת חייל

⁵⁸ מן הראוי לשים לב, שפרשת אחרי מות נקראת תמיד בסמיכות ליום הזיכרון לחללי מערכות ישראל.

ישראלי - זהו סימן שה' איננו איתנו. יהושע רוצה להפסיק את הלחימה, כי הוא תולה את התבוסה בכך שכנראה טרם הגיע הזמן לכבוש את העי. מתשובת ה' אנו רואים שהקב"ה לא מסכים עם מחשבתו של יהושע. זה נכון שמבחינה עקרונית הגורם לאי ההצלחה במלחמה נובע מסילוק שכינה, אך לא העיתוי גורם לסילוק השכינה אלא החטא.

ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נפל על פניך: חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם כי היו לחרם לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם. (יהושע ז, י-יב)

המסקנה העולה מפרק זה, שחטאי עם ישראל הם ההסבר היחיד לנפילת נשמות בעת מלחמה.

האם כשיוצאים למלחמה יש חשש מיתה, או שמא הביטחון בה' מחייב ניצחון מושלם בו אין יחידים הנהרגים במהלך המלחמה? שאלה זו הועלתה באחרונים סביב הדיון ההלכתי, אם פיקוח נפש דוחה את מצוות ירושת הארץ. המנחת חינוך כתב:

נהי דכל המצוות נדחות מפני הסכנה, מכל מקום מצווה זו [להרוג ז' עממין] דהתורה ציוותה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנס, כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת המלחמה. (מצווה תכה)

מדבריו הוכיחו שפיקוח נפש אינו דוחה מצוות ירושת הארץ, שהרי יש מצווה להילחם על הארץ, ודרכה של המלחמה שנופלים בה חיילים. והדברים כמעט מפורשים בתורה: מצד אחד התורה מעידה על כך שה' עמנו במלחמה, ומצד שני היא קוראת לאלו שלא נשאו אישה לחזור, פן ימותו במלחמה⁵⁹. יוצא אם כן, שהתורה לוקחת בחשבון אפשרות של מיתת יחידים במהלך המלחמה, לכאורה ללא קשר למצבם הרוחני.

בכדי לנסות ליישב את הדברים נתבונן בפרשיות תזריע-מצורע. פרשת תזריע פותחת בדיני טומאת יולדת. טומאת יולדת שונה היא משאר טומאות. רוב הטומאות מבטאות מפגש עם העדר של חיים. טומאת מת היא ודאי ביטוי של העדר חיים. גם טומאת הצרעת, שבאה על חטא לשון

59. אף כי שם מדובר על מלחמת רשות ולא על מלחמת מצווה, נראה שבנוגע לשאלתנו אין הבחנה ביניהם. עיין בהרחבה בספר עמוד הימיני, לגר"ש ישראלי זצ"ל, סי' יד.

הרע, היא ביטוי להעדר חיים. המצורע בהתנהגותו פוגע ביכולת לקיים חיי חברה תקינים, ועל כך באה עליו טומאת מצורע, הגורמת לו להתרחק מחיי החברה. אולם טומאת היולדת אינה נובעת מהעיסוק במיעוט החיים. להפך, היולדת עסוקה בהבאת חיים נוספים לעולם. אם כן, יש מקום לברר ממה נובעת טומאתה.

הטומאה נובעת מהמגבלות שיש במציאות שלנו. לעולם החומרי יש תכונה בולטת - כל שינוי בחומר מעורר התנגדות. ההתנגדות הזאת, יוצרת קושי להביא חיים לעולם. חלק מהדמים היוצאים תוך כדי לידה, אינם יכולים להיהפך למקור חיים, אלא הם נדרשים לטפל בהתנגדות שיש במציאות ללידה. הדמים הללו הם הסיבה לטומאת היולדת.

על פי בירור זה, נוכל לענות על שאלתנו. סילוק נשמות תוך כדי מלחמה יכול להיות, לפעמים, כביטוי לסילוק שכינה, מעין טומאת מצורע. כך היה המצב בזמן כיבוש העי, התנופה הופכת למנוסה, נסיגה לא צפויה. והקב"ה מסביר ליהושע שעצירה זו באה בגלל החטא.

אולם, יש מלחמות שהן בעצמן מולידות את עם ישראל. יש מלחמות שהן בחינה של תהליך לידה, בהן סילוק הנשמות לא נובע מהחטא, אלא מהצורך להתחדש. וכמו בטומאת יולדת שהרצון לשנות את העולם דורש מחיר כן גם הנשמות המסתלקות תוך כדי לחימה, הן הבחינה של הדם שמלווה כל תהליך לידה. זהו האופי של המלחמות באתחלתא דגאולה, שיש בהן חבלי לידה.

פרק ה. חבלי משיח – בין שואה לתקומה

נראה שבתוך המושג ייסורים של לידה, יש מקום להבחנה בין ייסורים של גלות לייסורים של בניין.

בספרו "נצח ישראל", מרבה המהר"ל לדבר על התהליכים שיהיו בזמן הגאולה. "מתוך ההעדר תיוולד ההוויה" - זהו כלל גדול "בתורתו", שדווקא מתוך המשברים צומחת הישועה.

כל הויה יוקדם לה העדר, כמו שבארנו כמה פעמים. כמו שיוקדם הלילה לפני היום, וכך יוקדם עולם הזה לפני עולם הבא, ולכך ראוי שיוקדם לפני זה (הגאולה)- העדר וחסרון, הוא הגלות.

(נצח ישראל פרק ל)

המהר"ל מגדיר את המציאות של עם ישראל בגלות - כהעדר הוויה. עם ישראל כציבור וכלאום, לא בא לידי ביטוי. גם בגלות ישנן עליות וירידות,

והתקופה שיהיה בה מצב של העדר גמור, תהיה דווקא בזמן הסמוך לביאת המשיח. המהר"ל מבסס את דבריו על הגמרא:

אמר ליה רב נחמן לרב יצחק: מי שמיע לך אימת אתי בר נפלי? אמר ליה: מאן בר נפלי? אמר ליה: משיח. משיח בר נפלי קרית ליה? אמר ליה: [אין], דכתיב: 'ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת'. אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן – דור שבן דוד בא, תלמידי חכמים מתמעטין, והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזירות קשות מתחדשות, עד שהראשונה פקודה ושניה ממחרת לבוא... תני, רבי יהודה אומר – דור שבן דוד בא בו, בית הועד יהיה לזנות, והגליל יחרב, והגבלן ישתומם, ואנשי גליל יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו, וחכמת הסופרים תסרח, ויראי חטא ימאסו, ופני הדור כפני הכלב, והאמת נעדרת, שנאמר 'ותהי האמת נעדרת'.
(סנהדרין צז.)

ועל כך כותב המהר"ל:

כי כל הויה חדשה הוא הפסד הויה הראשונה, ולפיכך הוא הגורם שיהיה העדר הויה בעולם קודם שיתגלה המשיח, עד שיהיה כאן הפסד הויה הראשונה, ואז יתחיל ההויה מחדש.
(שם פרק לה)

אנו יכולים לראות את כל הצרות האימות שעברו עלינו באירופה במלחמת העולם השנייה, כחלק מקיום דברי חז"ל, הכול כך נוראיים. השואה הייתה בחינה של העדר שהיה קודם להויה מחודשת של עם ישראל בארץ ישראל. ייתכן, שגם השואה הרוחנית שעם ישראל עובר בדורנו בגלויות השונות - שואת ההתבוללות - היא חלק מן ההעדר שיהיה קודם להויה ולקיבוץ הגלויות הגדול.

אולם, כיצד נתייחס לצרות שעם ישראל עובר כאן בארץ ישראל, תוך כדי ההתיישבות בארץ?

נראה שיש הבדל בין ייסורי עזיבת הגלות, לייסורים שבארץ ישראל. הייסורים בגלות - היו ייסורים תוך כדי חורבן, ואילו הייסורים עתה, בארץ ישראל, הנם ייסורים של בניין.

עומד על כך המהר"ל, בבארו את תקופת הצרות הנלוות לביאת המשיח:

התבאר למעלה, שיהיה בעולם הפסד הויה הראשונה, והוא שגורם השתנות בכמה דברים. וכמו שמצד הפסד הויה ראשונה יהיה השתנות, (ו)כן יהיה גם כן שנוי בעולם מצד הויה החדשה שיהיה בא אל העולם. שכמו שכל הפסד הוא שנוי, כך כל הויה שנוי בעולם, והוא נקרא 'חבלי משיח'. ונקרא 'חבלי',

שכמו שהאשה יגיע לה חבלים, מפני השנוי של הויות הולד הבא לעולם. שכל הויה הוא שנוי, ומצד ההויה החדשה הוא השינוי. וכך כאשר יצא לפעל עניין חדש, הוא עולם המשיח, והוא יציאה לפעל ההויה החדשה, ודבר זה הוא שינוי בודאי. ולפיכך יהיה חבלי המשיח, כי כמו אישה כאשר יצא הולד לאוויר עולם, יש לה חבלים, מצד ההויה והבריאה שבא לעולם. (שם פרק לו)

המהר"ל עומד על כך שיש שתי סיבות לייסורים לפני ביאת משיח. הסיבה האחת היא, שכדי לאפשר להויה חדשה להיוולד צריך להחריב את המציאות הראשונה. רק מתוך חורבן יכולה לבוא תקומה, וממילא חורבן הגלות הוא המבשר את בוא הגאולה. אולם גם אחרי שלב זה, יש סיבה נוספת לייסורים. תהליך היציאה לפועל של ההויה החדשה דומה לתהליך לידה. כבר ביארנו לעיל, שהעולם הזה מתנגד לשינויים, וההתגברות על ההתנגדות לשינוי נעשית באמצעות חבלי המשיח, חבלי הלידה. אלו הם הייסורים שמלווים את תהליך הגאולה.

הגר"א מנסח את הדברים באופן שונה.

לדעת מראש כי אתחלתא דגאולה באה בדרך חבלים ונעימים. היא באה במידת הדין באתערותא דלתתא. עקבות משיח באים בחבלים ולפעמים גם בעקיפין, אך מצד שני לעומתה מידת החסד... **לדעת מראש כי בעקבות משיח מכל צרה יוצאת ישועה.** והישועה באה מתוך הצרה על פי הכתוב: 'עת צרה ליעקב וממנה יושע', שזה נאמר על משיח בן יוסף. לדעת מראש כי ארץ ישראל נקנית בייסורים, אבל בזה היא נקנית ממש.

הגר"א עומד על דרך גאולתנו, ומבאר, שכנגד כל צעד שאנו עושים - הקב"ה עונה בצעד משלו.

לעתים, כוללים מאמצינו מציאויות של מסירות נפש ממש, של צדיקים המסתלקים במהלך גאולתנו, ועלינו לדעת, כי כל מאמץ מצדנו נענה בכפל כפליים במידת חסד, בסייעתא דשמיא עצומה לקדם את גאולתנו. כל צעד קטן מצדנו גורר הרבה צעדים מצד הקב"ה. הצעדים שלנו נקראים "מידת הדין", משום שהם תובעים "מחיר", ולפעמים אף "מחיר דמים". אולם גם למחיר זה, נקבל תמורה בכפלי כפליים.

הישועה יכולה לבוא רק מתוך נכונות להיכנס לצרה, והנכונות הזאת היא מולידה ישועה גדולה. על כך הבטיח הנביא:

מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר ה' אם אני

המוליד ועצרתי אמר אלוקיך: שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוב כל המתאבלים עליה.
(ישעיהו סו, ח-י)

פרק ו. ונטעתים על אדמתם

הייסורים הם חלק מהעולם הזה, ורק על ידי התמודדות עמם האדם מתעלה. הנחת היסוד של חז"ל היא שהייסורים אינם נובעים מכך שהקב"ה מתרחק מאתנו, אלא להפך, הייסורים מבטאים השגחה פרטית. הייסורים הנם הדרך שבה הקב"ה מטפל בנו, דווקא משום שהוא אוהב אותנו.

וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוקיך מיסרך.

(דברים ח, ה)

וידעת עם לבבך וגו' – כוונת הכתוב היא, שישער האדם עם לבו, שאין טבע אדם להוכיח ולייסר אלא לבנו, כי עליו יקפיד בראותו עשות רע, מה שאין כן ירגיש לבו בראות בן חבירו עשות רשע, וזה הטבע המוטבע באנוש, להרגיש על בנו בעשותו דבר אשר לא יעשה ויקללנו ויכנו, מה שלא יעשה כן למי שאינו מקפיד עליו. כמו כן, ה' אלוקיך מיסרך. פירוש, שהגם שהאומות עושים רשע ותועבות לא יקפיד עליהם, כמו שמקפיד עליך, להיותו אלוקיך, שנתייחד שם אלוקותו עליך, ולזה מיסרך על כל דבר אשר לא טוב עשות.
(אור החיים שם)

חז"ל עמדו על כך שיש שני סוגי ייסורים.

יש ייסורים שבאים על חטא. אם רואה אדם שייסורים באים עליו - יפשפש במעשיו⁶⁰. הקב"ה מאותת לנו משמים שניטיב את דרכנו.

יש ייסורים, שהם ייסורים של אהבה. ייסורים הנובעים מרצונו של הקב"ה שנתעלה. ההתנתקות מהתלות בחומר, העמידה בניסיון, והביטחון בה' שכל מה שהקב"ה עושה הוא לטובה - מרוממים את האדם.

לפי התבוננות זו, הייסורים נועדו כדי שנתקדם בחיינו כאן בעולם הזה. עקב התמודדותו של דוד עם ייסורים מרובים, רבים מפרקי התהילים עוסקים בשאלת הייסורים. רוב הפרקים מתמודדים עם שאלה זו, בהגדלת האמונה והביטחון של הצדיק בחסד ה'. בתהילים, הציור הוא

שיש ייסורים לתקופה מוגבלת. ביטחונו של האדם בה' גורם לכך שהקב"ה מושיעו, והוא ניצל, ובסופו של דבר הרעה באה על הרשעים.

שומר פתאים ה' דלתי ולי יהושיע: שובי נפשי למנוחכי כי ה' גמל עליכי: כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי: אתהלך לפני ה' בארצות החיים.

(תהילים קטו, ו-ט)

אולם, מהי משנת הייסורים כשהצדיק לא נושע בעולם הזה? על כך, לא נוכל ללמוד ממשנתו של דוד שזכה ונושע בעולם הזה, אלא ממשנתו של רבי עקיבא וחבריו, שנהרגו על קידוש ה'.

חז"ל סוקרים את התקופות השונות בהן יש ייסורים:

דבר אחר, ירבו עצבותם. אמר דוד: רבונו של עולם! הרבית עצבונות לדורו של שמד ומתו על קדושת ה'. אמר לו הקב"ה: דוד, הפסידו כלום בל אסידך נסכיהם מדם. דמם חביב עלי יותר מן הקרבנות! אמר רבי בשם ר' אידי: לשלשה חלקים נחלקו הייסורין. אחד, נטלו אבות וכל הדורות. ואחד, דורו של שמד. ואחד, דורו של מלך המשיח.

(מדרש תהילים מזמור טז)

במדרש עולה, שמלבד משנת הייסורים הרגילה שמתאימה לכל הדורות, יש שתי תקופות מיוחדות שצריך להגדיר בהן את הייסורים בצורה מיוחדת - בדור של שמד ובדור של גאולה.

דור של שמד הוא כל דור שהיה בגלות שנגזרה עליהם גזירה, והם מסרו נפשם על קידוש ה'. על דורות אלו אומר המדרש, שדמם חביב על הקב"ה יותר מן הקורבנות. הקורבן, כשמו כן הוא, כולו עולה לגבוה.

כדגם עיקרי לבחינה זו, אפשר לקחת את עשרת הרוגי מלכות ובראשם רבי עקיבא.

בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבונו – עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה: 'בכל נפשך – אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו!!' היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא – זו תורה וזו שכרה, 'ממתים ידך ה' ממתים וגו'!! אמר להם: 'חלקם בחיים'. יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא, שאתה מזומן לחיי העולם הבא.

(ברכות סא:)

רבי עקיבא סולל דרך בה העולם הזה הוא כל כולו אמצעי לקידוש ה', כך שאם עומדת בפני האדם האפשרות לחיות בעולם ללא אהבת ה' או למות תוך כדי אהבת ה', וודאי שעליו לבחור במיתה מתוך אהבת ה'. בעקבותיו של רבי עקיבא צעדו עוד רבבות צדיקים וצדקניות, במשך כל הדורות.

במיתת צדיקים על ידי גויים יש חילול ה' נורא. כל מציאות שידם של רשעים גוברת היא מציאות של חילול ה' גדול. אולם, מסירות הנפש של הצדיק ממעטת את חילול ה'. במסירות נפשו, הצדיק מראה שהרשע יכול לשלוט רק על גופו, אולם אין הוא יכול לשלוט בנשמתו. חילול ה' שהיה בזמן הוצאתו של רבי עקיבא הולך ומתמעט במשך הזמן, ולאחר דור אחד או שניים, כל מה שנשאר הוא האור הגדול שהאיר רבי עקיבא במסירות נפשו. צדיקים במיתתם קרויים חיים⁶¹, משום שרבים חיים לאורם, לאור מעשיהם הטובים, לאור תורתם. רבי עקיבא זכה במיתתו ללמד תורה שאינה יורדת בערכה מכל מה שלימד בחייו.

סביב מיתתו של רבי עקיבא, מברר הקב"ה למלאכים שהצדק האלוקי לא מתגלה בחיי העולם הזה באופן ישיר, משום שהעולם הזה הוא לא עולם של שכר ועונש. לשם כך קיים העולם הבא שהוא עולם השכר, והצדיקים מקבלים שכרם באופן שלם בכך שהם מזומנים לחיי העולם הבא.

דרך זו הייתה הכרחית בכדי לעבור את הגלות המרה. בגלות עם ישראל חייב להתעלות למדרגה רוחנית עליונה, שבה הוא חי כביכול במנותק מחיי העולם הזה, במנותק מהיכולת לתקן את ההווה, וכל מעיינו נטוע בחיים רוחניים, בחיי העולם הבא⁶².

לעומת זאת, ישנו סוג נוסף של ייסורים, שהמדרש משייך אותם לדורו של מלך המשיח. ייסורים אלו, הם ייסורים הבאים תוך כדי לידה וכפי שהתבאר בפרק הקודם.

בכדי שנבין את ההבחנה בין ייסורי הגלות לייסורי הגאולה נתבונן במשל הכרם:

אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן: ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויקו לעשות ענבים

61. ירושלמי ברכות ב, ג.

62. יש לציין שלמרות שהגלות לא יכלה לבנות את חיי העולם הזה, היא הכשירה את העם לעתיד – לזמן הגאולה, שכאשר יגיע זמן גאולתם של ישראל, יוכלו לגלות את עצמתם הרוחנית גם בחיי העולם הזה.

ויעש באשים... ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס.

(ישעיה ה א-ב, ה)

אדם נטע כרם, והכרם הצמיח פירות לא טובים. מחוסר ברירה עקר האדם את כל נטיעותיו. לאחר שנתן לשדהו זמן להחליף את כוחותיו - חרש, סיקל וזיבל, ונטע כרם פעם נוספת. מיוחדים הגפנים בכך, שהם צריכים זמירה רבה בצעירותם כדי שיצמחו, וככל שהזמירה איכותית יותר, כך תצמיח הגפן פירות טובים יותר. לעתים, דווקא זמירה של הענפים הטובים יותר - מניבה פירות משובחים יותר.

עם ישראל משול לכרם. הקב"ה נטע את עם ישראל בארץ ישראל, אולם עם ישראל חטא והיה צורך "לעקור את הכרם". ארץ ישראל התנקתה מכל החטאים שנעשו בה, ועם ישראל הזדכך על ידי צרות הגלות, בבחינה של "סותר על מנת לבנות". לאחר תקופת גלות ארוכה, הקב"ה מביא אותנו בחזרה אל ארצנו ונוטע אותנו מחדש. הקשיים שבדרך הגאולה דומים לקשיי גידול הכרם. גידול כולל זמירה וחיתוך, וקשיים שבגידול, עתים שהם נופלים דווקא בחלקם של החלקים הבריאים שבאומה.

במלאכות שבת, מלאכת "זומר" מוגדרת כמלאכת זריעה ונטיעה. בכל מקום שיש קושי, בכל מקום שנעצרו החיים, דווקא שם יש לצפות לפריצת חיים גדולה.

בדור זה, דור של גאולה, עוסק הקב"ה בנטיעתנו שוב בארצנו:

דבר אחר יזכרתי את בריתי יעקובי. הדא הוא דכתיב: 'גפן ממצרים תסיעי' - מה הגפן הזה, אין נוטעין אותה במקום טרשים גדולין, אלא בולשין אותה מתחתיה ואחר כך נוטעין אותה, כך תגרש גוים ותטעיה... מה הגפן הזו, נמוכה מכל האילנות ושולטת בכל האילנות, כך הם ישראל, נראים כאילו שפלים בעולם הזה, אבל לעתיד לבא הן עתידין לירש מסוף העולם ועד סופו...

מה גפן זו, בתחילה היא נרמסת ברגל ואחר כך עולה לשולחן מלכים, כך ישראל, נראין כאילו מאוסין בעולם הזה, דכתיב: 'יהיית שחוק לכל עמי נגינתם כל היום', אבל לעתיד לבא ונתנך ה' עליון, דכתיב: 'והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך'...

(ויקרא רבה לו, ב)

פרק ז. יגדל המספד

הנביא מדבר על כך שבתהליך הגאולה יסתלקו נשמות קדושות שבסילוקם ייעשה הספד ציבורי גדול. הסילוק שלהם ייחשב לא כסילוק של נשמה פרטית המסתלקת מן העולם, אלא כסילוק שנוגע לכל האומה.

ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור: ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדרמון בבקעת מגדון.
(זכריה יב י-יא)

טרם זה תעבור עליהם בתחלה צרה כי משיח בן יוסף ייהרג אז יעס ה' וישמיד את כל הגוים הבאים על ירושלם וזהו והביטו אלי אז יביטו כל הגוים אלי לראות מה אעשה לאלה אשר דקרו משיח בן יוסף.
(אבן עזרא שם)

בעקבות חז"ל במסכת סוכה מסביר האבן עזרא שבמהלך גאולתנו יהיו שני משיחים. בתחילה משיח בן יוסף ואחר כך משיח בן דוד. משיח בן יוסף ייהרג במלחמה ובמאבק עם הגויים, ואחר כך יבוא משיח בן דוד שהוא לא ייהרג. בפרק יב בזכריה מדובר על אלו שנהרגים במאבק עם הגויים.

אומר על כך האור החיים שמיתת משיח בן יוסף היא בשביל כפרה על כל הדור:

ואמר ושחט כאן רמז להריגת משיח בן אפרים במאמרו יתברך, אל כלי חרס על מים חיים, פירוש בשביל כפרת העם פדיון נפשם.
(ויקרא יד, ט)

אור החיים רואה במיתת משיח בן יוסף בחינה של מיתת צדיקים מכפרת. מיתת צדיקים מכפרת זוהי אמירה הנכונה במהלך כל הדורות.

ורז"ל אמרו (מועד קטן כח.), שנסמכה מיתתה [של מרים] לפני פרה, לומר לך: מה הקרבנות מכפרים – אף מיתת הצדיקים מכפרת, ולמה נסמכה דווקא לפרה? כי באמת אינה קורבן, רק [אלא] מה שמצינו שקראה הכתוב חטאת, אבל העיקר הוא, כשם שהפרה באה לקנח צואת בנה – כך הצדקת, אם כל חי, במיתתה – מקנחת צואת תולדותיה. וסמיכות זה מביאים המדרשים בדי מקומות: א – סמיכות מיתת בני אהרן ליום הכיפורים המכפר (ויקרא טז א). ב – סמיכות מרים לפרה. ג – סמיכות מיתת אהרן לבגדי כהונה המכפרים (במדבר כ כח), כמו שדרשו חז"ל (מועד קטן כח.). ד – סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות (דברים י ב-ז).

(כלי יקר במדבר כ, ט)

בארבעה מקומות דורשים חז"ל שמיתת צדיקים מכפרת. הכלי יקר מסביר שכל מקור מאיר זווית שונה במשמעות מיתת הצדיק.

המקור הראשון:

למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה – לומר לך: מה פרה אדומה מכפרת – אף מיתתן של צדיקים מכפרת.

(מועד קטן כח.)

מבאר הכלי יקר: "כשם שהפרה באה לקנח צואת בנה - כך הצדקת, אם כל חי, במיתתה - מקנחת צואת תולדותיה". וכשם שבפרה אדומה הדברים פועלים כחוקה ללא טעם, כך גם במיתת הצדיק - עצם המיתה פועלת כדבר סגולי לקרבת אלוקים ולטהרה.

המקור השני נלמד מהסמיכות של מיתת בני אהרן לציווי על יום הכיפורים.

אמר רבי חייא בר אבא: באחד בניסן מתו בניו של אהרן, ולמה מזכיר מיתתן ביום הכיפורים? ללמד כשם שיום הכפורים מכפר כך מיתת הצדיקים מכפרת.

(ילקוט שמעוני שמואל ב, קנה)

המיתה מכפרת משום שהיא מחברת בין אנשים, ויוצרת אהבה וחיבה בכדי שיחזק איש את רעהו בהתמודדות עם האבידה. עיקרון זה נרמז בסמיכות ליום הכיפורים שהנו יום של אהבה ומסירות למען עבודת ה'.

המקור השלישי נלמד מהזכרת בגדי הכהונה בתיאור מיתת אהרן:

אמר רבי אלעזר: למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה? – מה בגדי כהונה מכפרין – אף מיתתן של צדיקים מכפרת.

(מועד קטן כח.)

המיתה מכפרת משום שהיא מעוררת לתשובה. כל הסתלקות של דמות מיוחדת מעוררת לתשובה. דבר זה נרמז בסמיכות לבגדי כהונה שמרמזים על התלבשות במידות ובמעשים טובים.

המקור הרביעי נלמד מהזכרת שבירת הלוחות בסמוך למות אהרן:

אמר רבי יודן: מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשבור הלוחות? מלמד שקשה היה לפני הקב"ה מיתתו של אהרן כשבור הלוחות.

(ילקוט שמעוני שם)

המיתה מכפרת משום שבהסתלקותם של צדיקים יכולים אלו שנשארים לבוא לידי ביטוי בצורה גדולה יותר. הצדיק בפעולותיו מאפיל על אחרים בהסתלקותו נוצר חלל שרבים נרתמים למלא אותו. דבר זה נרמז

בסמיכות לשבירת הלוחות, שמתוך השבירה נולדה התשוקה בעם ישראל לבניית המשכן.

מוסיף אור החיים דבר שהנו ייחודי למיתת משיח בן יוסף:

גם באמצעות דבר זה ילבוש ה' בגדי נקם הפך מדותיו הרחמים ויעשה כלה לגוים המריעים.

(יקרא יד, ט)

בכל הגלויות הגויים עשו רעות לישראל, ולא קיבלו כמעשיהם. הסיבה להסתר הפנים בגלות היא בכדי לתת לעם ישראל ולעולם כולו בחירה חופשית. כשהקב"ה יתגלה לעתיד בנקמו את נקמתו בגויים, יהיו אלו ימים של גאולה, ימים "שאינן בהם חפץ", ימים שהאדם יענה אמן על כורחו אל מול התגלות שם ה' בעולם. מאורע זה יתרחש במלחמות גוג ומגוג, כשבמהלכה ימות משיח בן יוסף. על ידי מיתת משיח בן יוסף, יתעורר הקב"ה לנקום מאת הגויים על רשעותם, ויביא את הגאולה למען שמו.

את הנבואה "והביטו אלי את אשר דקרו"⁶³ מסביר הרד"ק על התקופה שבה המציאות של מיתת צדיקים תהיה מאורע יוצא דופן:

אחר כך אמר, שאם יזדמן שידקרו אחד מהם במלחמה, ואפילו הדיוט שבהם, תימנה גדולה יהיה להם – היאך יהיה דבר זה, ויחשבו אותו שהוא תחילת ירידה והכנעה נגד אויביהם, כמו שעשה יהושע כאשר הכו אנשי העי מישראל שלשים וששה איש, אמר: 'אהה ה', ואמר: 'מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו. כן יהיה עניינם עתה, אם יראו שידקרו מהם אפי' אחד, יתמהו 'והביטו אלי את אשר דקרו', בעבור שדקרו וספדו עליו כאדם, שאין לו אלא בן אחד וימות, או כאדם שימות בכורו.

(רד"ק זכריה יב, י)

הרד"ק עומד על כך, שבזמן הגלות או בתחילת זמן הגאולה, כשייהרגו יהודים על קידוש ה', לא ייעשה רושם עז בכך על כל האומה. אולם ככל שהגאולה הולכת ומתקדמת, המציאות של מוות על קידוש ה' תהיה תופעה חריגה עד כדי כך, שאם יקרה מקרה של סילוק נשמות, הוא יעשה רושם עז על כל הסביבה. לכן הפסוק מתאר את הכאב הנורא, כי בהיבט כולל, נהיה בתקופה בה הקב"ה מתגלה עלינו בדרך של "חן ותחנונים" ולא בדרך של ייסורים.

63. זכריה יב, י.

הצורך במיתת צדיקים בזמן הגאולה הולך ומצטמצם, ואנו מתפללים שבהמשך גאולתנו לא נזדקק עוד למיתת צדיקים.

ותמצא שכתב האר"י ז"ל, שצריך לכוון בתפילה הקבועה, להתפלל על זה הצדיק שלא ימות. פירוש, כי באמצעות התפלה יתרבה זכותו ויעמוד חי ותבוטל גזירת מות ממנו.

(שם)